

צי איז פֿייגעלע נישט קיין פֿויגל און נישט קיין פֿייג נאָר אַ בלימעלע?

Är Feygele varken fågel eller fikon utan kanske en liten blomma?

A bisl un a bisl... Lite om jiddisch 13

En gång i början av 1960-talet fick jag lift med en franskregistrerad bil. "Jag heter Marcel Hayat", sa föraren när han på väg mot Göteborg tog upp mig i trakten av västgötska Timmersdala. Marcel var en sympatisk person, lite blyg och nallelik, kvaliteter som jag uppskattade så mycket att jag ordnade logi för honom under ett par dagar. Jag visade honom Göteborg och vi var på Marstrand tillsammans.

Senare övernattade jag hos honom i Paris, där han studerade medicin. Han ville bli barnläkare men slutade som en av Frankrikes främsta experter på cancer. Sista gången vi sågs var på 90-talet och tyvärr lämnade han denna världen inte så långt efteråt.

Varför orda om detta? Jo, Marcel sa att han kom från Tunisien och under många år undrade jag om han var arab eller möjligen sefardisk jude. Jag ställde aldrig frågan men jag har funderat på det alltsedan dess.

Närmare 60 år senare fick jag svaret i en artikel ur Haaretz från 2014/2018, som handlade om judiska namn. Den baseras på uppgifter från Beit Hatfutsot - Det judiska folkets museum i Tel Aviv.

Under rubriken Yrkesnamn står följande ord för skraddare:

Hayat, Schneider, Portnoy, Kravitz, Nudel, Needleman, Fudem, Fingerhut, Scherman, Schneidman, Hefter, Demsky, Talisman eller *Bouskila*.

Dessa namn finns i olika transkriberingsformer. *Talisman* låter kanske märkligt, men om slutledet "man" oftast innebär någon som sysslar med något specifikt förstår man det bättre. Någon måste förstås sy en *tales*.

Portnoy och Kravitz kommer från dess ryska respektive polska motsvarigheter. *Portnoys besvär* av Philip Roth och Lenny Kravitz musik är inte obekanta.

I Haaretzartikeln skriver författaren Elon Gilad att de sefardiska judarna i sina nya hem var de första att använda *toponym*, dvs. namn som syftar på platser. Annars använde man bara traditionellt faderns namn och *ben*, son. Baruch Spinozas ursprung var i staden Espinosa de los Monteros eller Espinosa de Cerrato.

Företeelsen är utbredd i senare tid bland de ashkenaziska judarna och syftar oftast på den plats man kom ifrån eller den ort man hade affärsförbindelser med och inte där man bodde för tillfället.

På den stora begravningsplatsen vid Okopowagatan i Warszawa vilar familjen Bacharach. När jag såg det namnet tänkte jag förstås på kompositören Burt Bacharach och hans musik. Staden med samma namn ligger inte så långt från Mainz.

En annan sak jag funderat på är familjenamnen som slutar på *-in*. De låter lite konstigt och har kanske slaviskt ursprung som i sådana ortnamn som Wolin, Stettin eller Berlin eller är det fråga om ryska adjektivändelser?

Nej då. Det är förkortningar av kvinnonamn, oftast smeknamnsformen och *kind*, barn eller kanske son. Jag har tidigare skrivit om Riwkin, men det finns många andra exempel:

Dvorkin, Sorkin, Malkin, Haikin, Mirkin, Beilin (Belkin, Beylis), Zipkin, Frumkin eller Laikin. Det är Dvorkes (Deboras), Sorkes (Saras), Malkas, Hayas, Mirkas (Miras), Beilas/Beilkas, Tsipkes (Tsiporas), Frumes eller Laykes, Leyeles (Leas) barn.

Menachem Mendel Beilis är känd för den famösa rättegången mot honom 1913 i en antisemitisk rysk kontext. Och vem vill heta som *Jakub Lejkin*, en gång avskydd och hatad chef för den judiska polisen i Warszawas getto?

Hur är det nu med kvinnonamnet och den lilla fågeln, *feygele/faygele*, diminutivformen av *foygl*?

Enligt en artikel i *Forverts* kan namnet vara en s.k. folk-etymologi, dvs. man ger ordet en betydelse efter hur något låter.

I tiden då det förhärskande språket i området vi idag kallar Tyskland var medelhögtyska formades ursprunget till jiddisch. Det nutida tyska ordet för viol är *Veilchen* men för närmare 1000 år sedan hette det *Veigelein*, inte helt olikt *feygele*, ett smeknamn för kvinnor. Idag har det betydelsen liten fågel, namn på en flicka, beteckning för ett litet oskyldigt, kanske hjälplöst barn. I amerikansk jiddisch har det också innebörden homosexuell man. Feygele kan också möjligen komma från det hebreiska förnamnet Tsipora som betyder fågel. *Fayg* betyder *fikon* och ett litet fikon blir då *faygele*, sött och gott, men nej... Ett annat kvinnonamn på jiddisch är *Fayge*, där jag sett oika förklaringar till dess ursprung men jag avstår gärna.

På jiddisch finns flera uttryck förknippade med just fågel:

a blayerner foygl - slöflock (eg. en fågel av bly)

foyglidik - *nit foyglidik* inte så bra (eg. inte så fågelaktigt)

foyglmilkh - (eg. fågelmjölk) något sällsynt, delikat eller omöjligt att få tag på. Det är också ett slags godis, vanligt i Östeuropa, som verkligen kan rekommenderas!

foyglblik - fågelperspektiv

di shvalbn oyfn dakh zingen derfun - en liten fågel viskade i mitt öra - (eg. svalorna på taket sjunger om det)

zi iz yener foygl - hon är en underlig fågel

hobn a hinershn seykhil - ha en hönshjärna

dos feygele - kan syfta på ett barns penis

Samma benämning på gossebarnets prydnad heter på polska *ptaszek* och på spanska *pajarito*. Vad gäller uttrycket på polska respektive jiddisch är det svårt att säga vad som är hönan och vad som är ägget.